

ОСОБЛИВОСТІ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ МІНІМІЗАЦІЇ

Червякова В.В., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна, ChervyakovaV@bigmir.net, orcid.org/0000-0003-3568-3836

**PECULIARITIES OF THE SHADOW ECONOMY
IN UKRAINE AND WAYS OF ITS MINIMIZATION**

Chervyakova V.V., Ph.D., National Transport University, Kyiv, Ukraine, ChervyakovaV@bigmir.net, orcid.org/0000-0003-3568-3836

ОСОБЕННОСТИ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ И ПУТИ ЕЕ МИНИМИЗАЦИИ

Червякова В.В., кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина, ChervyakovaV@bigmir.net, orcid.org/0000-0003-3568-3836

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Тіньовий сектор економіки існує у будь-якій країні незалежно від рівня її розвитку. Однак в розвинених країнах тіньова економіка перебуває на рівні 5-15% ВВП і не має суттєвого впливу на суспільно-економічні відносини. Водночас в країнах, що розвиваються, тіньовий сектор часто перевищує 30% ВВП, зумовлює відтворення і розширення тіньових економічних відносин та згубно впливає на соціально-економічний розвиток цих країн.

З моменту здобуття незалежності в 1991 році тіньова економіка України постійно перевищувала 30% від ВВП, а в окремі роки сягала 50% від ВВП. Значний обсяг тіньового сектора економіки є однією з найсуттєвіших загроз для економічної безпеки України, що загострює соціально-економічну кризу в державі та негативно позначається на її міжнародному іміджі. Тому дослідження причин тінізації підприємницької діяльності, розвиток методичних підходів до визначення рівня тіньової економіки, розробка ефективних механізмів детінізації національної економіки, а також пошук і повернення до легального обігу незаконно виведених активів мають бути пріоритетними завданнями державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Дослідженню проблем світової тіньової економіки присвячені численні праці відомого австрійського дослідника тіньової економіки Ф. Шнайдера, а також П. Гутманна, Е. де Сото, Е. Фейга та інших, які досліджували сутність та методи оцінювання тіньової економіки, а також причини переходу бізнесу в тінь і шляхи детінізації. Серед українських науковців основні аспекти тіньової економіки висвітлюють В. Базилевич, З. Варналій, О. Турчинов, О. Засанська, І. Мазур, Н. Краус, В. Мандибуря, С. Огреба, Т. Тищук, М. Флейчук, О. Халковський та ін. Однак причини тінізації економічних відносин, обсяги тіньового сектора та шляхи детінізації економіки України потребують подальшого дослідження.

Цілі статті – дослідження передумов та обсягів тіньової економічної діяльності в Україні і визначення шляхів її детінізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історія впровадження категорії «тіньова економіка» в науковий обіг сягає середини ХХ ст. Вивчаючи питання подолання бідності в країнах Африки та Латинської Америки в середині 60-х рр. ХХ ст., англійський соціолог, фахівець у галузі економічної антропології К. Харт вказав на існування такої проблеми, як «неформальна зайнятість» і запропонував використовувати в науковому обігу термін «неформальна економіка». К. Харт вказував на той факт, що «різниця між формальними та неформальними можливостями доходу ґрунтується на різниці між роботою за зарплату та самозайнятістю». Також він виділив три групи доходів громадян: формальні – заробітна плата та трансферти (пенсії, допомоги з безробіття); законні неформальні – доходи від неофіційної зайнятості; незаконні неформальні доходи (крадіжки, проституція, корупція, продаж наркотиків та ін.). Виділивши зазначені види доходів, К. Харт підвів інших науковців до визначення трьох видів неформальної економіки: легальної (але не врахованої статистичними органами), прихованої та кримінальної [1].

На думку Р. Бромлі, неформальна економіка мала на меті «підтримати бідних без суттєвої загрози багатим» [2].

Нині в наукових колах немає єдиної позиції щодо визначення поняття «тіньова економіка». Проблема полягає не лише в трактуванні, а й у використанні термінів, яких налічується понад тридцять. Дж. Томас, посилаючись на видану 1987 року Міжнародною організацією праці анотовану бібліографію «таємної» зайнятості (Annotated Bibliography of Clandestine), зазначає п'ятнадцять найменувань явища, яке він називає нерегулярним сектором: «чорна» (black), «таємна» (clandestine), «прихована» (hidden), «неформальна» (informal), «невидима» (invisible), «нерегульована» (irregular), «неофіційна» (non-official), «паралельна» (parallel), «друга» (second), «тіньова» (shadow), «секретна» (subterranean), «підпільна» (underground), «неповідомлена» (unobserved), «неофіційна» (unofficial), «незареєстрована» (unrecorded) економіка. Відповідно до його висновків, англomовний світ, зокрема й Індія, віддає перевагу застосуванню поняття «чорна» економіка або «прихована». Північноамериканські дослідники використовують здебільшого терміни «підпільна», «прихована» і «тіньова» економіка; датські, французькі, німецькі й італійські вчені – «чорна» економіка; термін «секретна» переважає у Франції, «тіньова» – у Німеччині, «прихована» – в Італії [3].

Відмінність полягає не лише в назвах, а й у змісті цього поняття, який кожен дослідник трактує по-різному, визначаючи шляхи та способи обліку тіньових економічних явищ, механізми державної протидії їхньому розвитку.

Євростат пропонує використовувати узагальнюючий термін «невидима» (non-observed) економіка. Ця «неспостережувана» частина економіки включає такі види діяльності [4]:

- підпільне виробництво – діяльність, яка є продуктивною і законною, але свідомо приховується від державних органів для уникнення сплати податків або дотримання правил;
- незаконне виробництво – діяльність, спрямована на виробництво товарів та послуг, заборонених законом, або таких, які є незаконними, якщо їх виробництво здійснюють несанкціоновані виробники;
- виробництво неформального сектору – виробнича діяльність, що проводиться суб'єктами підприємницької діяльності в секторі домашніх господарств, які не зареєстровані та/або є меншими за мінімальний розмір з точки зору зайнятості, і які виробляють певну ринкову продукцію;
- виробництво домогосподарств для власного кінцевого використання – продуктивна діяльність, що призводить до споживання або капіталізації товарів або послуг домашніми господарствами, що їх виробляли.

Деякі експерти пропонують більш широке визначення тіньової економіки – «... економічні дії та доходи, отримані від них, які обходять або іншим чином уникають державного регулювання, оподаткування або спостереження» [5].

Шнайдер і його колеги пропонують більш конкретне визначення тіньової економіки. Тіньова економіка, на їх думку, включає в себе всі ринкові легальні виробництва товарів і послуг, які свідомо приховані від державних органів з будь-якої з таких причин [6]:

- уникнути сплати податку з доходу, податку з доданої вартості чи інших податків;
- уникнути сплати внесків на соціальне забезпечення;
- уникнути потреби у дотриманні певних законодавчих стандартів ринку праці, таких як мінімальна заробітна плата, максимальний робочий час, стандарти безпеки та ін.;
- уникнути дотримання певних адміністративних процедур, таких як заповнення статистичних анкет або інших адміністративних форм.

В Україні немає єдиного підходу не тільки до категоріального апарату, а й до трактування змісту тіньової економіки, що призводить до деструктивності поглядів на це явище, методів оцінювання його обсягів і шляхів протидії. На нашу думку, поняття «тіньова» походить від фізичного явища виникнення тіні від світла і є відображенням легальної економіки. Тіньова економіка не є окремим сектором легальної економіки, а може існувати в будь-якому секторі легальної економіки, тісно переплітаючись із ним. Тому чітко визначити її межі неможливо. Економічні закони, що діють в легальній економіці, притаманні й тіньовій. Крім того, тіньова економіка в умовах інформаційного суспільства паралельно з легальною переходить у мережевість і, пронизуючи всі сектори економіки, може бути названа комунікаційною тінню. На таку економічну діяльність не поширюється дія чинного законодавства і вона не підлягає обліку офіційною статистикою, оскільки є віртуальною. Вона не може бути оцінена за якимось відомим механізмом ціноутворення, а отже, і податкові надходження з такої діяльності складно визначити та проконтролювати їх надходження [7].

Таким чином, тіньова економіка – це складне соціально-економічне явище, що є сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних економічних відносин між

суб'єктами економічної діяльності з приводу отримання прибутку шляхом приховування доходів й ухилення від сплати податків.

Тіньова економіка в Україні є результатом системної кризи в економіці, яка виникла через невідповідність методів здійснення ринкових перетворень потребам суспільства. Поширення тіньової економіки в Україні відбулось на основі руйнації чинних розподільчих відносин і побудови нових, які істотно порушили вставлений баланс інтересів суб'єктів економіки, паритетність розвитку окремих її сфер, мотивацію ефективного господарювання.

Тіньова економіка має три складові: неформальну, приховану і підпільну (кримінальну). Неформальну економіку утворюють нерегламентовані виробництво товарів і надання послуг. Прихована економіка являє собою легальне виробництво та продаж необлікованих товарів і послуг. До підпільної (кримінальної) економіки належать заборонені види діяльності (корупція, контрабанда, наркоторгівля, торгівля зброєю тощо).

Суб'єкти тіньової економічної діяльності (підприємці) прагнуть до максимізації вигоди. Відмінність між суб'єктами легальної та тіньової економічної діяльності полягає в ступені вірогідності бути покараними за девіантну поведінку.

До суб'єктів тіньової економіки належать:

– у неформальній складовій тіньової економіки – дрібні власники, наймані робітники, дрібні та середні державні службовці. Це неформальна, незареєстрована діяльність осіб, що є наслідком економічних і правових обставин у країні;

– у прихованій складовій – підприємці, комерсанти, фінансисти, банкіри, промисловці, що належать до середнього класу;

– у кримінальній складовій – безпосередньо кримінальні особи – наркоторговці, бандити, сутенери та ін., а також суб'єкти, тіньова діяльність яких пов'язана з використанням їхнього офіційного статусу (службового становища).

Якщо перші два структурні елементи тіньової економіки поширені переважно в постсоціалістичних країнах, то кримінальна економіка – у всіх країнах світу. Неформальна і прихована економіки забезпечують виживання населення за умов економічної кризи, зменшуючи транзакційні витрати. Тому ліквідувати їх неможливо, однак слід зменшувати їх обсяги, створюючи сприятливі умови в легальному секторі економіки. На противагу цьому, корупцію як складову кримінальної частини тіньової економіки необхідно долати шляхом створення не вигідних умов для її існування.

Причини виникнення тіньової економіки поділяють на загальні та часткові. До загальних належать заборони й обмеження, а до часткових – високе податкове навантаження та неефективна система адміністрування; численні бюрократичні процедури; недовіра до інститутів влади й судової системи; корумпованість чиновників всіх рівнів тощо, зрештою – взаємодія тіньової економіки з тіньовою політикою.

Тіньова політика являє собою комерціалізацію адміністративних можливостей та обмеження конкуренції з метою задоволення економічних інтересів окремих осіб і груп всупереч державним інтересам.

Взаємодія тіньової економіки з тіньовою політикою відбувається шляхом просування бізнесом своїх представників на державні посади та розподілу державних замовлень серед пов'язаних осіб і підприємств. Нині в Україні це явище можна назвати тіньовим державно-приватним партнерством. Наслідками тіньового державно-приватного партнерства стають безкарність для підприємця в разі порушення ним чинного законодавства; різні привілеї та податкові пільги; відхилення від конкурсних умов, щоб позбутися конкуренції; використання у приватних інтересах фінансових, економічних, інтелектуальних, правових та інших державних ресурсів; врахування економічних інтересів «своїх» фірм під час розроблення законодавчих і нормативних актів тощо. Тобто тіньова політика створює підприємцю вигідні умови для існування в тіні.

Крім того, чинне законодавство України діє подвійно: з одного боку, воно захищає інтереси владних структур (чиновників), а з іншого – перешкоджає капіталізації статків населення. Вихід з кризи владні структури вбачають у «детінізації економіки» та протидії тіньовій економіці, хоча сутність й об'єктивність існування цих явищ у суспільстві лишаються поза увагою. Тіньову економіку в країнах, що розвиваються, зокрема в Україні, слід розглядати як прояв певних трансформаційних закономірностей, які зумовлюють розвиток “народних” форм капіталістичного підприємництва. Причиною цього є суперечності між “витратами на виконання закону” і “витратами позалегалності”. На думку Е. де Сото, «готовність діяти поза законом значною мірою є результатом раціональної оцінки витрат законслухняності» [8].

В умовах кризи українські підприємці не можуть працювати легально, оскільки «ціна легальності» значно вища за «позалегалю». Легальна підприємницька діяльність в Україні вимагає високих витрат і часто є недоступною. Тому підприємці обирають тіньову діяльність. Дбаючи про своє майбутнє, вони створюють свої «правила гри» у формі «народного права», яким керуються в реальному житті. Отже, реформи, які реально здатні забезпечити вихід підприємців із тіні, мають ґрунтуватися на вивченні логіки та принципів «народного права» для створення дієвої правової системи в країні.

Отже, тіньова економіка і тіньова політика це два аспекти одного процесу – тіньового державно-приватного партнерства в Україні, в якому кожний відіграє свою роль. Тіньова політика створює сприятливе інституційне середовище (вигідні умови) для існування тіньової економіки; демонструє активну «боротьбу» з тіньовою економікою та корупцією; сприяє перерозподілу державних коштів на користь пов'язаних осіб і підприємств; а тіньова економіка стає джерелом фінансування тіньової політики; суб'єктом використання державних ресурсів для конкурентоспроможності на ринку; засобом безкарності, мобільності, високої інформованості суб'єктів; інструментом впливу на виконання чиновниками своїх посадових обов'язків та їх перебування на державних посадах.

Таким чином, в Україні існує необхідність детінізації соціально-економічної системи загалом. При цьому детінізація повинна передбачати не лише виведення коштів з тіні та легалізацію вкраденого, а й створення несприятливого інституційного середовища (невигідних умов) для функціонування суб'єктів господарювання в тіні.

Враховуючи викладене, дуже складно оцінити реальні обсяги тіньової економічної діяльності. Різні дослідники та установи застосовують різні підходи до визначення рівня тіньової економіки і одержані ними дані щодо тінізації економіки України значно різняться.

В Україні оцінка рівня тіньової економіки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Міністерства економіки 18.02.2009 № 123. Найбільш прийнятними для визначення обсягів тіньової економіки в умовах наявної статистичної бази є такі методи: «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовий, монетарний, електричний. Метод збитковості підприємств застосовується для оцінки мінімального та максимального коефіцієнтів, у межах яких знаходиться рівень тіньової економіки. Для інтегральної оцінки рівня тіньової економіки в Україні застосовуються методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки.

Обчислення рівня тіньової економіки за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» полягає у виявленні перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки. Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки. При цьому діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх потреб чи потреб членів своєї сім'ї (сектор натурального самозабезпечення) не вважається тіньовою економікою. Дані щодо витрат домогосподарств отримуються шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на добровільній основі, а дані щодо загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання – за статистичною звітністю (обов'язкові дані). Оскільки в розрахунку використовуються дані офіційної статистики, то очевидно, що розмір тіньової економіки, оцінений за цим методом, уже закладено в національних рахунках та, відповідно, в розрахунку ВВП.

Фінансовий, монетарний та електричний методи дозволяють розраховувати лише динаміку тіньової економіки, а не її рівень, оскільки передбачають визначення припущення щодо рівня тіньової економіки у так званому базовому році та подальший розрахунок його зміни.

Обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом полягає у визначенні тенденцій зміни пропорцій між вартістю товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, та валовим доходом підприємств у країні в цілому або в і-му виді економічної діяльності. При цьому припускається, що зростання в часі частки вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, відносно валового доходу підприємств (за вирахуванням впливу об'єктивних чинників у періоді, що аналізується) є свідченням закріплення тенденції зростання рівня тіньової економіки. Цей метод є непрямим. При обчисленні рівня тіньової економіки за фінансовим методом припускається, що базовим періодом розрахунку є 2003 рік, рівень тіньової економіки в якому розраховується за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» і становить 33%. Цей показник розглянуто вище й показано, що він включає обсяг тіньової економіки, врахований

офіційною статистикою. Обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом складається з таких етапів:

- розрахунок зміни частки вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, у валовому доході підприємств (у періоді, що аналізується, до аналогічного періоду попереднього року);

- оцінка впливу зміни співвідношення вихідних-вхідних цін у відповідному виді економічної діяльності;

- розрахунок рівня тіньової економіки (прихованих доходів).

Обчислення рівня тіньової економіки за монетарним методом полягає у визначенні тенденцій зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується, до базового періоду, за який прийнято 1991 рік. Цей метод є непрямим і припускає, що:

- при здійсненні суб'єктами господарювання і населенням незареєстрованої економічної діяльності розрахунки за товари, роботи і послуги проводяться з використанням готівки, що зумовлює збільшення попиту на готівку в обігу поза банками;

- швидкість обігу готівкових коштів як в офіційній, так і в тішовій економіці однакова;

- базовим вважається період, у якому рівень тішової економіки був незначним або дорівнював нулю.

Таким чином, монетарний метод базується на припущенні, що за часів Радянського Союзу тішової економіки не існувало, хоча це не відповідає дійсності.

Обчислення рівня тішової економіки за електричним методом полягає в порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП. При цьому припускається, що приріст внутрішнього споживання електроенергії повинен відповідати приросту реального ВВП. Якщо має місце перевищення приросту внутрішнього споживання електроенергії над приростом ВВП, то вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво в тішовій економіці.

Таке припущення є правильним, якщо технологічний рівень виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг залишається незмінним. У разі інвестування в енергоефективні проекти та енергозберігаючі заходи різниця між індексом зміни внутрішнього споживання електроенергії та індексом зміни ВВП зростає внаслідок науково-технічного прогресу. Починаючи з 1998 року при розрахунку обсягів тішової економіки застосовується алгоритм, що враховує розвиток науково-технічного прогресу, досягнутого в реальному секторі економіки при споживанні всіх видів паливно-енергетичних ресурсів. Так, починаючи з 1998 року індекс зміни ВВП у періоді, що аналізується, коригується на величину мінімального співвідношення індексу зміни витрат палива, теплоенергії та електроенергії на технологічні потреби до індексу зміни ВВП. Ця величина у період з 1998 по 2006 роки була константою і дорівнювала 0,912. Однак, що саме означає показник «мінімального співвідношення індексу зміни витрат палива, теплоенергії та електроенергії на технологічні потреби до індексу зміни ВВП», яким чином його розраховано та чому він залишався незмінним в період з 1998 по 2006 роки, в методиці не пояснюється. Через необґрунтованість цих припущень показник рівня тішової економіки, розрахований за електричним методом, не є надійним.

Обчислення рівня тішової економіки за методом збитковості підприємств полягає у визначенні граничних мінімального та максимального коефіцієнтів тішової економіки як частки ВВП, у межах яких перебуває рівень тішової економіки. При використанні методу збитковості підприємств використовуються припущення, що усі збиткові підприємства за офіційними статистичними даними фактично є прибутковими; рентабельність збиткових підприємств дорівнює рентабельності прибуткових підприємств; співвідношення витрат збиткових та прибуткових підприємств тотожне співвідношенню кількості таких підприємств. Обидва припущення є досить спірними і застосування даного підходу призводить до завищення обсягів тішової економіки.

Обчислення інтегрального показника рівня тішової економіки в національній економіці в цілому здійснюється шляхом зведення оцінок за методами «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовим, монетарним та електричним з використанням коефіцієнтів, що застосовуються для оцінки рівня тішової економіки за кожним методом у розрахунковому періоді з урахуванням стабільності оцінок за відповідним методом за попередні роки. Чим більш нестабільними є оцінки рівня тішової економіки за кожним методом у попередні роки, тим меншим є вплив відповідного методу на інтегральний показник рівня тішової економіки. Перевага надається методу, що має більш стабільні оцінки за останні п'ять років.

Показники рівня тішової економіки, розраховані за різними методами, значно відрізняються (рис. 1). Це зумовлено тим, що показники за методами «витрати населення – роздрібний товарообіг», а також фінансовим та монетарним – відображають обсяг тішової економіки, який значною мірою

вже врахований в офіційній статистиці ВВП. Показники, розраховані за електричним методом та методом збитковості підприємств, базуються на очевидно необґрунтованих припущеннях, тому є ненадійними.

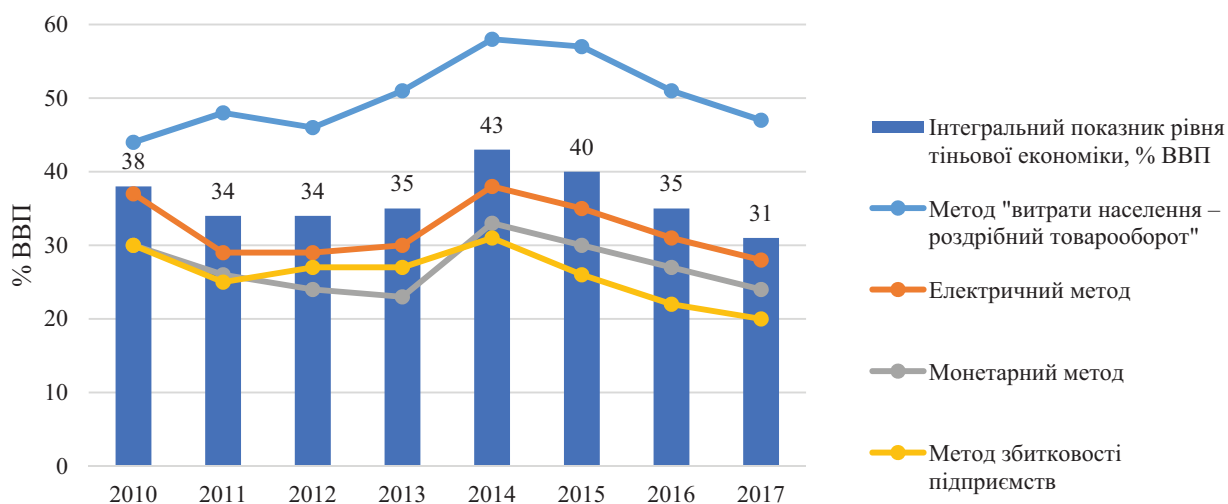

Рисунок 1 – Динаміка рівня тіньової економіки за 2010-2017 за окремими методами
Figure 1 - Dynamics of the level of the shadow economy in 2010-2017 by different methods

За даними іноземних дослідників рівень тінізації української економіки є ще вищим. Згідно з розрахунками професора Лінцького університету Фрідріха Шнайдера, якими користуються у своїй роботі Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, частка тіньової економіки в Україні є найвищою у Європі і в середньому за 1991-2015 рр. складає 44,8% ВВП [9]. Однак у цьому дослідженні тіньова економіка відображає в основному легальну економічну та виробничу діяльність, яка в разі її реєстрації, сприятиме зростанню національного ВВП. Таким чином, визначення тіньової економіки в цьому дослідженні не включає незаконну або кримінальну діяльність, самозайнятість або іншу домашню діяльність. Такі види тіньових доходів важко врахувати у статистичних спостереженнях доходів населення, але значну частку цих коштів населення використовує на споживчому ринку, і тому вона може бути врахована офіційною статистикою у показниках споживання. Отже, із розрахунків Шнайдера важко виділити, яка саме частина доданої вартості, створеної у тіньовому секторі, врахована в офіційних показниках ВВП, а яка ні.

За даними АССА (Association of Chartered Certified Accountants), частка тіньової економіки України у 2011 році становила 45,16% ВВП, у 2016 році – 45,96% ВВП, а у 2017 році – 46,12% ВВП. При цьому АССА визначає тіньову економіку як «ринкове виробництво і оплату легальних товарів і послуг, які свідомо приховані від державних органів». АССА визначила три основні чинники, що визначають розмір тіньової економіки України: якість бюрократії, ВВП на душу населення та політична стабільність [10].

Отже, в оцінках рівня тіньової економіки України, що декларуються українськими державними органами, та обчислених зарубіжними організаціями та дослідниками існують значні розбіжності, зумовлені різним трактуванням поняття «тіньова економіка», відмінностями в методології та методиці розрахунків, використанням певних недостатньо обґрунтованих припущень, особливостями української офіційної статистики, а також тим, що всі методи обчислення обсягів тіньової економіки спрямовані на використання в індустріальному суспільстві та не дають змоги об'єктивно оцінювати тіньові послуги та фінансово-господарські операції, що здійснюються із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Враховуючи викладене, можна виділити такі основні чинники тінізації економічної діяльності в Україні:

- складність, суперечливість та нестабільність податкового і митного законодавства, а також законодавства з регулювання підприємницької діяльності;
- несвоєчасне та неадекватне реагування України на появу нових ринків та трансформацію існуючих ринків під впливом сучасних технологій та глобальних інтеграційних процесів;

- конфлікт в міжнародних відносинах з Російською Федерацією і пов'язане з цим впровадження зовнішньоторговельних і транзитних обмежень;
  - анексія Криму та наявність територій, не підконтрольних владі України внаслідок збройного конфлікту на сході країни;
  - передбачені законодавством значні дискреційні повноваження чиновників щодо надання привілеїв громадянам та підприємствам за відсутності персональної відповідальності за прийняті рішення;
  - неефективні системи реєстрації та перереєстрації майнових та інтелектуальних прав власності, а також значна складність, тривалість і вартість захисту зазначених прав;
  - неефективність судової системи та низький рівень довіри до неї (судам скоріше або повністю довіряють лише 12,3% жителів України [11]);
  - макроекономічна нестабільність, зокрема зниження курсу національної валюти у 3,5 рази за 2014-2018 роки та галопуюча інфляція;
  - нестабільність банківської системи України, зокрема припинення діяльності 115 банків за 2014-2018 роки та значна частка необслуговуваних кредитів в портфелях працюючих банків, що сягає 50% [12];
  - складність і тривалість процедур підготовки податкової звітності та сплати податків, яка складає 328 годин на рік і значно перевищує середні регіональні та світові показники [13];
  - високі ставки податків на працю, що сплачуються як роботодавцями, так і найманими працівниками, зумовлюють тіньову зайнятість;
  - високі ставки податкових і митних платежів на імпорту продукцію, а також значна складність і тривалість їх митного оформлення, що зумовлює значні обсяги контрабанди [14];
  - наявність віртуальних інформаційних сервісів, що сприяють реалізації товарів і послуг без офіційної реєстрації та без сплати податків (наприклад, Uber, Uklon та Яндекс-таксі на ринку таксомоторних перевезень; Booking та Airbnb на ринку оренди житла);
  - зростання популярності криптовалют як засобу розрахунків за нелегальні товари і послуги на віртуальних торгових майданчиках;
  - значний рівень корупції в усіх сферах економічної діяльності та на всіх рівнях державного управління в Україні;
  - прагнення олігархічних структур, політичних діячів та державних службовців приховати реальні обсяги активів та джерела їх походження.
- Протягом 2017-2018 років в Україні впроваджувались певні заходи щодо покращення бізнес-клімату і дерегуляції підприємницької діяльності, зокрема:
- спрощено механізм державного регулювання використання печаток у господарській діяльності (скасовано: вимогу щодо обов'язкового використання печаток незалежно від їх наявності у суб'єктів господарювання; можливість визнання документа (угоди, угоди) недійсним (неукладеним, недосконалим) у зв'язку з відсутністю відбитка печатки; необхідність використання печаток у взаєминах суб'єктів господарювання з державними органами та органами місцевого самоврядування);
  - забезпечено можливість українських підприємств при імпорті обладнання для власного виробництва на території України розстрочити сплату податку на додану вартість на термін до 2 років без нарахування процентів, пені та штрафів;
  - вдосконалено механізм взаємодії органів доходів і зборів та державних органів, уповноважених на здійснення державних видів контролю при митному оформленні товарів за принципом «єдиного вікна».
  - зменшено перелік відомостей, необхідних для отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики;
  - пом'якшено тимчасові валютні обмеження з метою створення умов для збільшення обсягів продажу продукції українського виробництва покупцям-нерезидентам: НБУ звільнив від обов'язкового продажу надходження в іноземній валюті від нерезидентів у разі, якщо кошти надходять як грошове забезпечення (гарантійний внесок, застава, завдаток, депозит, гарантія) участі в аукціонах, торгах або тендерах, та надав банкам можливість купувати для клієнтів іноземну валюту, не враховуючи до загальної суми наявного на рахунках резидента залишку валюти, який надійшов як грошове забезпечення від нерезидента для участі в торгах, тендерах або аукціонах;
  - удосконалено процедуру відкриття відомостей про містобудівну документацію для вільного доступу юридичних та фізичних осіб з метою пришвидшення пошуку та оформлення земельних ділянок для інвестиційного освоєння;

– знято обмеження щодо проектування за будівельними нормами, гармонізованими з нормативними документами ЄС, для конструкцій будівель і споруд будівництва (нового будівництва та реконструкції), які за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів із значними наслідками;

– запроваджено електронний сервіс, що дає можливість фізичним та юридичним особам вільного доступу через мережу Інтернет до Державного реєстру обтяжень рухомого майна з метою отримання відомостей про державну реєстрацію виникнення, зміни або припинення обтяжень рухомого майна;

– запроваджено щоквартальне розміщення на веб-сайті Мін'юста інформації щодо кількості правочинів з нерухомістю (за кожним окремим видом правочинів);

– скасовано державне цінове регулювання на низку товарів і послуг;

– спрощено порядок функціонування та обслуговування реєстраторів розрахункових операцій (контрольно-касових апаратів у підприємствах торгівлі, громадського харчування і послуг);

– розпочато процес впровадження нової моделі ринку електричної енергії України;

– закладено фундамент розвитку електронних послуг, електронної ідентифікації та цифрової економіки, зокрема визначено напрями, механізми і строки формування ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку держави;

– утворено Вищий антикорупційний суд для розгляду справ щодо корупції у вищих ешелонах державної влади;

– утворено Вищий суд з питань інтелектуальної власності для розгляду спорів, пов'язаних із захистом об'єктів права інтелектуальної власності;

– удосконалено законодавство у сфері державного нагляду (контролю), визначено нові вимоги до критеріїв за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, впроваджено ризик-орієнтовний підхід в діяльності органів контролю.

Зазначені вище та інші заходи впроваджуються безсистемно, повільно, мають здебільшого косметичний характер та призводять до численних зловживань і появи нових корупційних схем. Понад рік після утворення не можуть розпочати роботу Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності через тривалі процедури відбору суддів. Варто відмітити постійні законодавчі ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній інфраструктурі. Здійснюються спроби обмежити незалежність новостворених антикорупційних органів та трапляються випадки тиску на журналістів та громадських активістів, які працюють у сфері протидії корупції. Також було чимало законодавчих ініціатив, які могли знищити систему державних закупівель ProZorro. Зокрема, законопроект «Купуй українське, плати українцям», який створює умови для повернення корупції в публічні закупівлі, був проголосований в першому читанні. Все це вказує на брак політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією і тіншовою економікою.

Отже, реальний процес детінізації економіки набуде належної інтенсивності лише за умови створення державою сприятливих умов для нарощення суб'єктами господарювання господарської та інвестиційної активності в легальній економіці на тлі поліпшення підприємницького клімату в країні, покращення якості державного управління, реальної боротьби з корупцією, стійкості фінансової системи та макросередовища.

Тіньова економіка належить до найскладніших міжнародних проблем, що мають національний, регіональний і міжнародний характер, розв'язання якої не може бути забезпечене в межах однієї держави. Складність подолання цього явища зумовлена протиріччям між посиленням ролі міжнародного чинника в діяльності сучасних злочинних організацій унаслідок трансформації системи міжнародних відносин і розвитку процесів глобалізації та обмеженими можливостями національних урядів здійснювати контроль за діяльністю злочинних структур транснаціонального рівня.

Глобалізація міжнародних відносин, окрім позитивних наслідків, створила сприятливе підґрунтя для інтернаціоналізації економічної злочинності та призвела до тінізації міжнародних господарських процесів. Доступ до політичної влади для кримінальних структур стає важливою конкурентною перевагою в боротьбі за ринки сировини та збуту; глобалізація загострює проблеми криміналізації держав, передусім світової периферії, позбавлених можливостей ефективно протистояти впливу транснаціонального капіталу злочинного походження.

Детінізація економіки – це цілісна система макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов виведення відносин між суб'єктами фінансово-господарської діяльності з тіньового економічного обігу, а також побудови організаційно-правової інфраструктури для превентивного усунення умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки.

Стратегічна мета детінізації економіки передбачає істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження національного багатства. Легалізація тіньових капіталів сприятиме зростанню національного інвестиційного потенціалу, рівня його реалізації, забезпечить позитивний ефект для бюджетної сфери, довгострокову стабільність та стійкий економічний розвиток, зміцнення економічної безпеки держави.

В умовах глобалізації економіки проблему детінізації слід розв'язувати на міжнародному рівні із залученням міжнародних організацій з протидії корупції, організованих злочинності, легалізації коштів, одержаних незаконним шляхом, а також шляхом прийняття міжнародних стандартів, нормативних і рекомендаційних документів у сфері детінізації економіки. Ефективну протидію становленню тіньових економічних відносин можна реалізувати лише за наявності національних організаційно-правових механізмів детінізації економіки, які побудовані на міжнародних стандартах, враховують світовий досвід детінізації економіки, а також національні особливості цього явища та рушійні фактори його поширення в певній країні.

Висвітлення чинників і передумов тінізації економіки нашої країни є підґрунтям для розроблення комплексу системних заходів детінізації національної економіки. Можна виокремити такі основні шляхи та заходи щодо детінізації економіки України:

1. Боротьба з корупцією в усіх сферах економічної діяльності та на всіх рівнях державного управління шляхом законодавчого обмеження дискреційних повноважень чиновників щодо надання привілеїв громадянам та підприємствам та запровадження персональної відповідальності за прийняті рішення;

2. Обмеження монополізму та посилення ролі ринкових механізмів в усіх сферах економічної діяльності (передусім в енергетичному секторі), що має забезпечити зменшення обсягів потенційного доходу державних службовців від корупційних дій;

3. Забезпечення ефективного захисту прав власності шляхом удосконалення законодавства в сфері реєстрації прав та забезпечення неупередженого і оперативного судового захисту цих прав;

4. Підвищення ефективності управління державними фінансами шляхом реалізації комплексу заходів на всіх стадіях планування та використання бюджетних коштів, зокрема в сфері закупівель у державному і квазідержавному секторах. Для цього необхідно реалізувати пакет норм, спрямований на деофшоризацію бізнесу, який є суб'єктом державних закупівель або має державну підтримку у вигляді преференцій, пільг, дотацій;

5. Зниження ставок непрямих податків на споживання, особливо імпортової продукції, яка не має вітчизняних аналогів. Висока вартість розмитнення таких товарів у сучасних українських реаліях не сприяє появі і розвитку внутрішнього виробництва, а лише зумовлює збільшення обсягів контрабанди;

5. Підвищення ефективності адміністрування податків, зокрема створення ризикоорієнтованої системи в органах Державної фіскальної служби України, невідомою частиною якої має стати система електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) та дієвий механізм блокування податкових накладних, які мають ознаки фіктивних;

7. Удосконалення законодавства у сфері регулювання господарської діяльності та протидії економічним злочинам з урахуванням появи нових ринків та трансформації суспільних відносин під впливом сучасних технологій та глобальних інтеграційних процесів;

8. Стимулювання розвитку безготівкових розрахунків, як одного з основних методів зниження рівня тіньового обігу у фінансовому секторі.

9. Посилення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання з метою обмеження функціонування офшорних схем, зокрема щодо трансфертного ціноутворення при операціях між пов'язаними особами. Крім того, необхідно запровадити правило оподаткування контрольованих іноземних компаній (КІК), що дозволить забезпечити оподаткування прибутку іноземних компаній, які належать або фактично контролюються резидентами України. Прикладом можливого правила може бути реєстрація КІК у країні з переліку низькоподаткових зон, який використовується в рамках контролю за трансфертним ціноутворенням та визначається Кабінетом Міністрів України;

10. Приєднання України до системи автоматичного обміну інформацією CRS (Common Reporting Standard) та перегляд двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування, які уможливають «агресивне податкове планування» і схеми мінімізації податків;

11. Створення сприятливих умов для ведення бізнесу. Реформування сфери державного контролю у напрямі зменшення кількості контролюючих органів та загальної оптимізації дозвільної системи обмежить корупційні можливості державних посадовців, зекономить кошти державного бюджету та суттєво обмежить бюрократичний тиск на представників бізнесу.

12. Забезпечення макроекономічної стабільності.

Завдання детінізації економіки України актуалізуються в умовах сучасних геополітичних викликів та євроінтеграційних процесів. Окреслені напрями протидії тінізації економіки формують підґрунтя для подальшого розроблення комплексного плану детінізації економіки. Разом з тим, детінізація економіки України вимагає здійснення поліпредметних досліджень, формування комплексної стратегії протидії у співпраці із зарубіжними партнерами, насамперед з метою використання їх позитивного досвіду в цій сфері.

Висновки. Тіньова економіка в Україні сягає майже половини ВВП і є однією з основних загроз для економічної системи країни, яка спотворює закони та інструменти ринку, призводить до неефективності механізмів стимулювання економіки, стримуючи економічний розвиток. Україна гостро потребує реформування законодавства щодо регулювання господарської діяльності відповідно до світових тенденцій розвитку технологій, викликів глобалізації та суспільних потреб. Зусилля уряду України мають концентруватися на запровадженні заходів, спрямованих на мінімізацію впливу системних чинників тінізації економіки, зокрема, високого рівня корупції, монополізму, низької ефективності судової системи, недостатнього захисту прав власності, а також непередбачуваності змін в податковому і митному законодавстві та макроекономічних потрясінь.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, 11(1), 61-89.
2. Bromley, R. (1978). Introduction - the urban informal sector: Why is it worth discussing?, *World Development*, 6, issue 9-10, p. 1033-1039.
3. Thomas J. *Informal Economic Activity* / J. Thomas. — Michigan: The University of Michigan Press, 1992. — P. 334.
4. OECD (2002). *Measurement of the Non-Observed Economy: A Handbook*. Режим доступу: <http://www.oecd.org/sdd/na/1963116.pdf>
5. Dell'Anno, Roberto. *Estimating the Shadow Economy in Italy: a Structural Equation Approach*. Working Paper No. 2003-07. Department of Economics, Aarhus University. Denmark. Режим доступу: ftp://ftp.econ.au.dk/afn/wp/03/wp03_07.pdf
6. Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro. *Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007*. Policy Research Working Paper 5356. The World Bank. Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/311991468037132740/pdf/WPS5356.pdf>
7. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 152 с.
8. Де Сото, Э. *Иной путь. Невидимая революция в третьем мире*: [Пер. с англ. Б. Пинскер]. – М.: Catallaxy 1995. – 320 с.
9. Medina, Leandro & Schneider, Friedrich (2018). *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* IMF Working Paper WP/18/17. Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>
10. The Association of Chartered Certified Accountants (2017). *Emerging from the shadows: The shadow economy to 2025*. Режим доступу: https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy-report.pdf
11. Думки і погляди населення України щодо судової реформи: вересень 2018 року. Київський міжнародний інститут соціології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=792&page=1>
12. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>

13. Paying Taxes 2018. Report by PwC and the World Bank Group. Режим доступу: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

14. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. / В. Дубровський, В. Черкашин. – К.: Інститут соціально-економічної трансформації, 2017. – 40 с.

REFERENCES

1. Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, 11(1), 61-89.

2. Bromley, R. (1978). Introduction - the urban informal sector: Why is it worth discussing? *World Development*, issue 9-10, p. 1033-1039.

3. Thomas J. *Informal Economic Activity* / J. Thomas. — Michigan: The University of Michigan Press, 1992. — P. 334.

4. OECD (2002). *Measurement of the Non-Observed Economy: A Handbook*. Retrieved from <http://www.oecd.org/sdd/na/1963116.pdf>

5. Dell'Anno, Roberto. *Estimating the Shadow Economy in Italy: a Structural Equation Approach*. Working Paper No. 2003-07. Department of Economics, Aarhus University, Denmark. Retrieved from ftp://ftp.econ.au.dk/afn/wp/03/wp03_07.pdf

6. Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro. *Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007*. Policy Research Working Paper 5356. The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/311991468037132740/pdf/WPS5356.pdf>

7. *Tinova ekonomika v Ukraini: stan, tendentsii, shliakhy podolannia: analit. ohliad* [The shadow economy in Ukraine: state, trends, ways of overcoming: an analytical review] / [uporiad.: S. S. Cherniavskiy, V. A. Nekrasov, A. V. Tytko ta in.]. – Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2017. – 152 s. [in Ukrainian].

8. De Soto, E. *Inoy put. Nevidimaya revolyutsiya v tretyem mire* [Another way. Invisible Revolution in the Third World]: [Per. s angl. B. Pinsker]. – M.: Catallaxy 1995. – 320 s. [in Russian].

9. Medina, Leandro & Schneider, Friedrich (2018). *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* IMF Working Paper WP/18/17. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>

10. The Association of Chartered Certified Accountants (2017). *Emerging from the shadows: The shadow economy to 2025*. Retrieved from https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy-report.pdf

11. *Dumky i pohliady naseleння Ukrainy shchodo sudovoi reformy: veresen 2018 roku* [Opinions and views of the Ukrainian population regarding judicial reform: September 2018]. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=792&page=1> [in Ukrainian].

12. *Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy* [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/> [in Ukrainian].

13. Paying Taxes 2018. Report by PwC and the World Bank Group. Retrieved from https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

14. *Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannia instrumentiv ukhlyennia/unykennia opodatkuvannia v Ukraini* [Comparative analysis of the fiscal effect of the application of tax evasion / avoidance instruments in Ukraine] / V. Dubrovskiy, V. Cherkashyn. – K.: Instytut sotsialno-ekonomichnoi transformatsii, 2017. – 40 s. [in Ukrainian].

РЕФЕРАТ

Червякова В.В. Особливості тіньової економіки в Україні та шляхи її мінімізації / В.В. Червякова // Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». Науково-технічний збірник. – К.: НТУ, 2019. – Вип. 2 (44).

Стаття присвячена дослідженню причин та масштабів тіньової економічної діяльності в Україні та розробці заходів щодо її детінізації.

Об'єкт дослідження – тінізація економічної діяльності в Україні.

Мета роботи – дослідження передумов та обсягів тіньової економічної діяльності в Україні і визначення шляхів її детінізації.

Методи дослідження – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, графічні.

У статті досліджено термінологію, сутність, та складові тіньової економіки у світі. Розкрито сутність тіньової економіки, тіньової політики і тіньового державно-приватного партнерства в Україні. Визначено обсяг тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”, а також фінансовим, монетарним, електричним методами і за методом збитковості підприємств. Обчислено інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні. Встановлено, що показники рівня тіньової економіки, розраховані за різними методами, значно відрізняються, а методика їх розрахунку потребує удосконалення. Проаналізовано оцінки рівня тіньової економіки України іноземними дослідниками та міжнародними організаціями. Визначено основні чинники тінізації економічної діяльності в Україні. Проаналізовано державні заходи щодо покращення бізнес-клімату і дерегуляції підприємницької діяльності в Україні за останні роки та зроблено висновок про їх безсистемність і низьку ефективність. Запропоновано основні шляхи та заходи щодо детінізації економіки України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, ТІНІЗАЦІЯ, ДЕТИНІЗАЦІЯ, КОРУПЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ.

ABSTRACT

Chervyakova V.V. Peculiarities of the shadow economy in Ukraine and ways of its minimization. Visnyk National Transport University. Series «Economic sciences». Scientific and Technical Collection. – Kyiv: National Transport University, 2019. – Issue 2 (44).

The article is devoted to the research of causes and scope of shadow economic activity in Ukraine and to the development of measures for its legitimization.

Object of study – shadowing of economic activity in Ukraine.

Purpose – study of preconditions and volumes of shadow economic activity in Ukraine and determination of the ways for its legitimization.

Methods of research – analysis, synthesis, generalization, systematization, graphic.

The article explores terminology, essence, and components of the shadow economy in the world. The essence of shadow economy, shadow policy and shadow public-private partnership in Ukraine was revealed. The volume of shadow economy was determined by the method of "population expenditure - retail turnover", as well as by financial, monetary, electrical methods and by the method of loss-making enterprises. The integral indicator of the shadow economy level in Ukraine was calculated. It was established that indicators of the level of shadow economy, calculated by different methods, differ significantly, and the methodology of their calculation needs to be improved. The estimations of the level of shadow economy of Ukraine by foreign researchers and international organizations were analyzed. The main factors of economic activity shadowing in Ukraine were determined. The state measures on business climate improvement and deregulation of entrepreneurial activity in Ukraine in recent years were analyzed and it was concluded about their unsystematic and low efficiency. The main ways and measures for the legitimization of the shadow economy in Ukraine were proposed.

KEY WORDS: SHADOW ECONOMY, SHADOWING, LEGITIMIZATION, CORRUPTION, GLOBALIZATION.

РЕФЕРАТ

Червякова В.В. Особенности теневой экономики в Украине и пути ее минимизации / В.В. Червякова // Вестник Национального транспортного университета. Серия «Экономические науки». Научно-технический сборник. – К.: НТУ, 2019. – Вып. 2 (44).

Статья посвящена исследованию причин и масштабов теневой экономической деятельности в Украине и разработке мероприятий по ее детенизации.

Объект исследования - тенизация экономической деятельности в Украине.

Цель работы - исследование предпосылок и объемов теневой экономической деятельности в Украине и определение путей ее детенизации.

Методы исследования - анализ, синтез, обобщение, систематизация, графические.

В статье исследованы терминология, сущность и составляющие теневой экономики в мире. Раскрыта сущность теневой экономики, теневой политики и теневое государственно-частное партнерства в Украине. Определен объем теневой экономики по методу «затраты населения - розничный товарооборот», а также по финансовому, монетарному, электрическому методам и по методу убыточности предприятий. Вычислен интегральный показатель уровня теневой экономики в Украине. Установлено, что показатели уровня теневой экономики, рассчитанные разными методами,

значительно отличаются, а методика их расчета требует усовершенствования. Проанализированы оценки уровня теневой экономики Украины иностранными исследователями и международными организациями. Определены основные факторы тенезации экономической деятельности в Украине. Проанализированы государственные меры по улучшению бизнес-климата и дерегуляции предпринимательской деятельности в Украине за последние годы и сделан вывод о их бессистемности и низкой эффективности. Предложены основные пути и меры по детенизации экономики Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА, ТЕНИЗАЦИЯ, ДЕТЕНИЗАЦИЯ, КОРРУПЦИЯ, ГЛОБАЛИЗАЦИЯ.

АВТОР

Червякова Валентина Володимирівна, кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, доцент кафедри економіки, <https://orcid.org/0000-0003-3568-3836>, e-mail: ChervyakovaV@bigmir.net, тел.: +380679571074.

AUTHOR

Chervyakova Valentina V., National Transport University, Ph.D., Associate Professor, Department of Economics, <https://orcid.org/0000-0003-3568-3836>, e-mail: ChervyakovaV@bigmir.net, tel.: +380679571074.

АВТОР

Червякова Валентина Владимировна, кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, доцент кафедры экономики, <https://orcid.org/0000-0003-3568-3836>, e-mail: ChervyakovaV@bigmir.net, тел.: +380679571074.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Воркут Т.А., доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету, м. Київ, Україна.

Бондаренко Є.В., доктор економічних наук, професор, Президент академії інвестицій в науку і будівництво України, м. Київ, Україна.

REVIEWERS:

Vorkut T.A., PhD, Professor, Head of Department of Logistics and Transport Law, National Transport University, Kyiv, Ukraine.

Bondarenko E.V., PhD, Professor, President of the Academy of investment in science and construction of Ukraine, Kyiv, Ukraine.